

Anders Johansen:

Talerens troverdighet. Tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk

Oslo: Universitetsforlaget, 2002

283 sider; index

ISBN: 82-15-00141-6

Pris: 248 NKR

På sporet af troværdigheden

Anders Johansens *Talerens troverdighet* er en "essayistisk fagbok" der gennem en "slentrende fremstilling" beskriver overgangen fra en præsentations- til en repræsentationskultur. 'Præsentation' og 'repræsentation', et begrebspar som Johansen har hentet hos den amerikanske sociolog Richard Sennett, betegner henholdsvis en udtryksform hvor betydningen af talerens fremstilling ligger i selve fremstillingen, og en forståelse af den ydre fremstilling som et tegn på talerens indre tilstand. Begrebsparret udgør ledestråden for en tur rundt i det brede faglige felt som kan betegnes 'politisk retorik', men Johansen holder sig kun løseligt til hovedsporet og giver sig tid til at tage afstikkere og aflægge høflighedsvisitter undervejs.

Vandringens mål – præsentation af de centrale problemstillinger

Ud fra undersøgelsen af *actio* vil Johansen skrive troværdighedens historie, eller rettere sagt en del af den: "Mellom Eidsvoll¹ og fjernsynet ligger et stykke av troverdighetens historie. Det er den det skal dreie seg om her: Disse uttrykksformene, vurderingskriteriene som gjør dem rimelige og virkningsfulle, framvekstbetingelsene for disse kompleksene av form og rimelighet" (s. 26-27). *Talerens troverdighet* drejer sig om en bestemt periode – fra begyndelsen af 1800-tallet og frem til i dag – og om en bestemt udvikling – skiftet fra et ideal om troværdighed der baserer sig på den oprigtige præsentation af følelser og stemninger gennem konventionelle tegn, til en forestilling om at det troværdige udtryk er en autentisk repræsentation af talerens unikke indre. Bogens målsætning er todelt: for det første vil Johansen beskrive de to idealer hvilket gøres gennem konkrete analyser af *actio*, af politiske taleres mundtlige og kropslige fremstilling. Gennem analyserne belyser Johansen sit emne fra en række forskellige vinkler, men fokus er i alle tilfælde på overgangen fra det ideal der tilsagde taleren at fremvise sine følelser i formfuldendte og konventionelle vendinger, til den forstilte inderlighed som er vore dages foretrukne følelsesmæssige appel. Bogens andet mål er at forklare hvordan det nye autentiske troværdighedsideal er opstået og har erstattet det tidligere krav om oprigtig fremstilling. Selvom Johansen er opmærksom på at det nye ideal har rødder længere tilbage i tiden, vælger han at fokusere på fremkomsten af de nye medier, specielt fjernsynet, som det centrale element i en forklaringsmodel der dog aldrig bliver overdetermineret ("Jeg kan være med på at 'mediet er budskabet', men på betingelse av at budskabet også er mediet", s. 205). Med sit fokus på den retoriske *actio* og på medierne som teknologi træder Johansen ind i et forskningsfelt der er særdeles underbelyst: "På samme måte som retorikken unngår talekunsten, vil medievitenskapen helst slippe å beskjeftige seg med mediene" (s. 45).

---

¹ Eidsvoll er stedet hvor den norske grundlovsgivende forsamling mødtes i 1814.

Vejen ad hvilken – gengivelse af bogens indhold

Selvom Johansen fokuserer på den del af troværdighedens historie som udspiller sig på tærsklen til 'det moderne', foretager han hyppige afstikkere frem og tilbage i tiden hvilket betyder at der ikke er nogen egentlig kronologi i fremstillingen. På samme måde vil Johansen primært forklare udviklingen som den forløb i Norge, men han inddrager eksempler fra en række andre sammenhænge – især er de amerikanske præsidenters politiske taler rigt repræsenteret. Disse to faktorer, springene i tid og i kontekst, bevirker at bogen ikke synes at følge en fremadskridende plan eller et overordnet mønster.

Der er tale om en tematisk, snarere end en egentlig historisk fremstilling: bogens syv kapitler undersøger forskellige momenter af den centrale udvikling og i samtlige kapitler er fremstillingen centreret omkring analysen af konkrete eksempler. Rundturen indledes hos det norske Fremskrittspartiet med historien om hvordan partiet i 2001 gennemlevede en større skandale da en af dets politiske ledere stod anklaget for seksuelle overgreb på mindreårige. Med den tætte og detaljerede skildring af de involverede politikeres medieoptræden hvor parternes præstationer dels beskrives og analyseres direkte, dels gengives og vurderes gennem sekundærkilder, finder Johansen fra første skridt den særegne rytme der er passende for et værk som *Talerens troverdighed*. En undersøgelse af den politiske retoriks *actio* må være pakket med eksempler, og disse må præsenteres på en sådan måde at talernes kroppe og stemmer træder frem for læserens indre øjne og ører. Johansen har et særligt talent for denne fortælleform: han formår at beskrive personer og hændelser på en sådan måde at nye bekendtskaber får det glædelige gensyns varme skær og gamle kendinge fremstår i et dugfriskt lys. Fremstillingsformen sikrer at læseren med fornøjelse tager med på turen, men den medfører også at det ikke altid er lige klart hvor man er på vej hen.

Bogens formål opstilles i det første kapitel, "Introduksjon", men det er først i kapitel to, "Talekunst og kommunikationssituation", at emneafgrænsningen foretages. Her undersøges også sammenhængen mellem den retoriske ytring og den kontekst ytringen fremføres i. Hovedeksemplet er Abraham Lincolns "Gettysburg Address" der faktisk faldt igennem i sin oprindelige situationssammenhæng, men senere har vundet u dødelig berømmelse.

Det næste kapitel, "Teknikk og verdi", introducerer teknologiens betydning for udviklingen og stiller desuden skarpt på sammenhængen mellem form og indhold, mellem stilistiske idealer og samfundsmæssige værdier. I dette kapitel inddrages en række eksempler fra både norsk og amerikansk politik; særligt interessant er en analyse af Richard Nixons manglende evne til at håndtere fjernsynets nye standarder for offentlig og privat optræden som en medvirkende årsag til Watergate-skandalen.

"Politikk og teater", kapitel fire, undersøger den parallelle udvikling inden for politisk retorik og scenekunst; i begge tilfælde er det storladne og voldsomme udtryk blevet afløst af den prunkløse tale med den sigende detalje. Her hentes eksemplerne blandt 1800-tallets norske politikere, og der drages paralleller mellem disse politikeres kunst og antikkens retoriske idealer.

Johansen påpeger at nye normer for stil og fremførelse var begyndt at opstå inden de nye massemedier blev taget i brug, men i kapitel fem, "Massekommunikasjon", viser han at det først er ved hjælp af den ny teknologi – mikrofonen, kameraet – at det bliver muligt at realisere de nye ideer. På original vis peger Johansen på den indflydelse nye sangformer og skuespilmetoder kan have på udviklingen af det overordnede ideal for troværdig fremstilling.

I det næstsidste kapitel, "Språk og symptom", indsættes et skift i sprogopfattelse som et element i udviklingen: hvor sproget tidligere udelukkende blev betragtet som en række konventionelle tegn med en almen betydning, ses det nu som et symptom på den individuelle, før-sproglige oplevelse, den unikke følelse. Den franske 1700-tals filosof Jean-Jacques Rousseau

fremhæves som en af grundlæggerne af den nye sprogopfattelse, og den forskel ændringen gør i praksis eksemplificeres ved kontrasten mellem tre af den franske revolutions store ledere. På den ene side står Mirabeau og Danton, dramatiske talere med store følelser og endnu større armbevægelser, på den anden side står Robespierre der talte med afmålt saglighed.

Det syvende og sidste kapitel forbliver på det konkrete niveau som er *Talerens troverdigheds* adelsmærke, og hovedeksemplet er her *Leaves of Grass* af den amerikanske digter Walt Whitman. *Leaves of Grass* inkarnerer og hylder den "Demokratiets estetik" som er emnet for og titlen på det afsluttende kapitel. I dette kapitel undersøges sammenhængen mellem fremkomsten af moderne, demokratiske samfund og udviklingen af det nye ideal for troværdig fremstilling. Johansen indfanger essensen af det nye ideal med et citat af den spansk-amerikanske filosof George Santayana: "Når formen er enkel, framheves substansen" (s. 255). Idealet er en ny besindelse på saglighed og på de ligestillede individers personlige udfoldelsesmuligheder inden for demokratiets rammer; i praksis bliver der imidlertid tale om en psykologiserende fremstilling af samfundet som en samling af enkeltpersoner. Hermed kan Johansen ende sin vandring hvor han begyndte, hos de norske højrepopulister, og samtidig fremsætte den advarsel man har kunnet fornemme som en bekymret undertone gennem hele undersøgelsen: "Den dagen Fremskrittspartiet kommer opp med en virkelig autentisk fjernsyns personlighet, er vi alle sammen ille ute" (s. 261).

Vejen frem – Talerens troverdighed i videre perspektiv

Talerens troverdighed finder sin store styrke og relevans i og med at den inddrager samspillet mellem medier og mundtlig fremstilling i udforskningen af troværdighedsbegrebet. Johansen har fuldstændig ret når han påpeger at dette samspil rummer et stort og endnu uudnyttet forklaringspotentiale. *Talerens troverdighed* viser de muligheder der ligger i at stille skarpt på retorikkens og medievidenskabens fælles blinde plet. *Talerens troverdighed* er dog hverken en udtømmende eller systematisk undersøgelse af feltet – hvilket bogens forfatter selv er den første til at erkende. Derfor kan man håbe at Johansen vil fortsætte sit arbejde med emnet, og at hans indsats vil tjene som inspiration for andre forskere.

I fremtidige undersøgelser af relationen mellem *actio*, medier og troværdighed vil det blandt andet blive muligt at nuancere de forenklinger som man må erkende er til stede i bogen. Disse forenklinger må snarere betragtes som grundvilkår for det essayistiske pionerarbejde Johansen har udført, end som egentlige svagheder ved hans tekst, og når jeg nævner dem her er det altså mere med henblik på bogens potentiale som inspiration til fremtidig forskning end som en egentlig kritik.

Johansens arbejde kan nuanceres på to fronter: historisk og sociologisk. Den sociologiske nuancering består blandt andet i en nøjere undersøgelse af demokratiets og modernitetens betydning for idealet om troværdighed. Specielt fremstår det ændrede forhold mellem det offentlige og det private der flere gange berøres, som et interessant forskningsfelt. Kimen til mange af de videre sociologiske undersøgelser er allerede til stede hos Johansen; ud over offentligt/privat peger han på sådanne begrebspar som form/indhold, mundtlighed/skriftlighed og natur/kultur – de vil alle kunne sættes i centrum for kommende undersøgelser og dermed bidrage til en mere nuanceret forståelse af udviklingen.

Hvor kommende sociologisk orienterede studier af troværdighedsbegrebet vil kredse om og uddybe de samme problemstillinger som *Talerens troverdighed* behandler, kan der på den historiske front blive tale om andet og mere end videreudviklinger af de fremsatte teorier. Selvom Johansen udtrykkeligt påpeger at han kun studerer en del af troværdighedens historie, er der i hans bog en tydelig tendens til at sidestille hele den historiske udvikling med bevægelsen fra en præsentations- til en repræsentationskultur. Der må imidlertid stilles spørgsmålstejn ved om denne bevægelse virkelig udgør en adækvat beskrivelse af den samlede udvikling. Johansens

---

vægtning af især det ældre historiske stof kan synes noget ensidig; hvorfor citeres Cicero flittigt, mens Aristoteles kun nævnes nødtvungent? Hvorfor er det middelalderens markedspladsmunke og ikke dens skolastiske logikere der fremhæves? Og hvor passer de dybt teatraliske former for 'reality-tv' der i dag er så udbredte, ind? Man kunne spørge om ikke det Johansen beskriver som et skift der blev definitivt gennemført med de nye mediers fremkomst, snarere skal ses som en til alle tider eksisterende konflikt mellem fortalere for den 'asiatiske', følelsesladede og udsmykkede stil og tilhængere af den 'attiske', enkle stil? Er det i bund og grund den gamle krigssti mellem retorikere og filosoffer der her bliver betrådt på ny? Eller er denne alternative forklaring også en forenkling som på linje med Johansens karakteristik af udviklingen skjuler at der gennem tiden har eksisteret et ukendt antal forskellige idealer for den troværdige tale? Kun grundige studier af retorisk teori og praksis i specifikke historiske sammenhænge vil kunne besvare disse spørgsmål.

På sæt og vis rejser Johansens bog flere spørgsmål end den besvarer, og dette er netop kendetegnende for den virkelig inspirerende tekst. *Talerens troverdighed* åbner et interessant og vigtigt forskningsfelt og er alene af den grund både beundrings- og efterfølgelsesværdig. Bogen henvender sig til en bred læserskare bestående af retorikere og andre fagfolk (medieforskere, politologer, sociologer) med interesse for politisk retorik i almindelighed og troværdighedsbegrebet i særdeleshed. Den slentrende fremstillingsform betyder at *Talerens troverdighed* ikke kan læses som en egentlig præsentation af forskningsresultater; men som inspirerende lystlæsning er bogen aldeles vellykket. Og Johansen er en kompetent og tillidsvækkende guide på rejsen i det tværfaglige landskab der udgør troværdighedens historie.

Sine Just
Center for Kommunikation
Det Erhvervsproglige Fakultet
Handelshøjskolen i København
Dalgas Have 15
DK-2000 Frederiksberg
Danmark
e-mail: snj.kom@cbs.dk

Sine Just er ph.d.-studerende ved Handelshøjskolen i København og arbejder på et forskningsprojekt om den offentlige debat vedrørende EU's fremtid.